

İRFAN MİRASININ BAZI GÜNÜMÜZ MESELELERİNE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ¹

Hüsamettin ERDEM*

ÖZET:

Bu tebliğde irfan mirasımızın bazı günümüz meselelerine nasıl ve ne gibi çözümler getirebileceği sorgulandı. Öncelikle irfanın ne anlama geldiği, irfanın bilgi ve marifet ile olan ilişkisi ve kaynağı üzerinde duruldu. Daha sonra da günümüz sorunlarına teklif ettiği öneriler dört maddede ele alındı. Bunlardan maddenin kutsallaştırılması, değerlerin yozlaştırılması karşısında irfan adına, marifet adına ne yapılabilir sorusunun cevabı olarak önce kişinin kendisini bilmesi ve tanınması, kendini bilen bir kimsenin de Rabbini bilebileceği vurgusu yapıldı.

İkinci olarak aklın maddeyi aşamayıp manaya yükselememesi sonucu maddenin esiri olduğu, hep orada kaldığı, kendini fizik kanunları ve sosyal ilkelerle/yasalarla sınırladığı için de ruhsuzlaştığı, makineleştiği, manevî-ruhî hiçbir dayanağı olmadığı, aşkın ve Yüce olanı tanımadığı için de yapayalnız kaldığı ve cinnet geçirecek hale geldiği vurgusu yapılmıştır.

Üçüncü olarak insanın bu günkü en önemli sorunlarından birinin de kendine, özüne ve değerlerine yabancılaşması olduğu, buna karşılık irfan ve marifetin ise insanın kendini tanımasını, bilmesini ve öze dönüşünü sağladığı belirtilmektedir.

Dördüncü husus ise Çağımızın en önemli sorunlarından birisi de tanrıtanımazlık ve profanlıktır. Bu hal ise fitrata aykırıdır. Çünkü insana yön belirleyeceği bir nirengi noktası gerekir. Eğer insan böyle bir değişmez sabite bulamaz ise rüzgâr önündeki kuru yaprak misali savrulup durur.

Kur'an'ın üzerinde sıklıkla durduğu insanın kendi heva ve hevesini ilah edinmesi tehlikesi karşısında nefis engelinin nasıl aşılacağı meselesi de irfan geleneğinin ana gündemini oluşturmaktadır. Bu nedenle irfan ve marifet, hayatın olmazsa olmaz ilkesi olarak *Allah'ı tanımayı ve bilmeyi* ilke edinmiş, bütün çözümlerini bu merkez fikir etrafında çözmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: İrfan, Gelenek, Ma'rifet, Miras,

* Prof. Dr. KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, Karatay-KONYA,
husamettin.erdem@karatay.edu.tr

GİRİŞ

İlim, irfan ve hikmet her üçü de bilgiyle alakalı kavramlardır. Ancak her üçünün de işaret ettiği alanlar, bilginin elde ediliş tarzı ve temsil ettikleri hakikat değerleri açısından farklı farklıdır. Yine de her üçünün birbiriyle yakın bir alaka içinde olduğu söylenebilir. Bunlardan bizim üzerinde duracağımız irfan ise çeşitli meslek alanlarına göre farklı anlamlar ifade eder. Ancak Arapça “**ma’rifet**” kökünden gelen bu kelime; derinlemesine bilmek, tanımak ve ikrar etmek manasına gelmektedir.

İstılahta ise genel olarak bilgileri sezgi gücü ile idrak; kavrama ve hazmetmek, yani bilginin irdelenmesi, gerçekliğinin tetkik edilmesiyle birlikte nedenini, niçinini ve nasıllığını düşünme, akıl süzgecinden geçirerek yorum yapabilme gücünü kazanmaktır denebilir.

Bir başka ifadeyle –tasavvufi manada- duygu ve tecrübe yahut akıl ve nakil yoluyla değil de bâtinî şuhûd ve buluşla elde edilen özel bir bilgi ve marifet kastedilmiş, daha sonra da o müşâhede ve mükâşefelerden bahseden ilme irfan denmiştir.

İrfan, bir çeşit bilgimizin içselleştirilmesi, derunumuzda bir mana kazanması, hazmedilmesi, pratiğe aktarılıp bir hayat tarzına, bir yaşama biçimine dönüştürülmesi, kısacası ilmimizin irfana dönüşerek, ilmimiz ile âmil olup gönüllerimizi kemale erdirmektir. Gazali’nin deyiimiyle ilim, ateşi görmeye; irfan ise o ateşle ısınmaya, ona dokunmaya benzer. Ateşin varlığına dair kesin bilgi, yakini bilgi, ‘ilim’ olmaktadır. Buna mukabil, ateşe yaklaşmak, onunla ısınmak, ona dokunmak, ateşin sıcaklığını hissetmek ise marifettir. Ona göre sözlük anlamıyla marifet, şüphe kabul etmeyen ilimdir. Marifetin sırrı ve ruhu tevhitir. Marifet bilgisine sahip olmanın alâmeti de kalbin Allah’ı müşâhede yolu ile tanıyıp yaşamasıdır. Bu nedenle gerçek marifet bâtinî irâdeyle olur (Gazali, 2000c:111).

Yani irfan, maddeden manaya, kabuktan öze, zahirden bâtına, hükümden hikmete ulaştırmayı hedefler. İlim, genel bilgilerle ilgilenirken, marifet ve irfan ise özel ve ayrıntılı bilgileri ifade eder. Nitekim Hz. Peygamber’in (sav) “Allah’ım faydasız ilimden sana sığınırım” (Tirmizî, Daavât,68) hadisi, irfan geleneğimizde “ilim, ilim bilmektir. İlim kendin bilmektir. Sen kendini bilmezsin ya nice okumaktır?” Zira kişi kendini bilince Rabbini de bilir ve tanır; bu nedenle “*Kulları içerisinde Allah’tan ancak âlim kimseler korkar.*” (Fâtır,35/28), böylesi bir tanıma ve bilme ise irfanî bilgi ile gerçekleşir. Buna bağlı olarak da irfanın en yüce mertebesi Allah’ı bilmek ve tanımaktır. Böylece dilin söylediği sözleri kulak anlar, ama gönülden çıkan marifet sözlerini ise ancak akılı aşmış; gönül sermestliğine ulaşmış aşk ve coşkusu yüksek olan ehl-i irfan anlar (Yılmaz, 2013:11). Çünkü irfan; kaynağı

kalp ve vicdan olan fitrî ve insanî bir bilgidir. "Fetvayı kalbinden iste", "vicdanına danış" (Darimî, Buyu',2) anlamına gelen nebevî sözler irfana, insafa işaret etmektedir.

1- İrfan-Ma'rifet (Arif) İlişkisi:

İrfan sahibi kimseye arif denilir. İrfan/ma'rifet sahibi, arif kimse, irfanî bilgi sayesinde önce nefsini, Rabbini, varlığı, yaratılışı tanır, bilir ve buna göre hareket eder; daha sonra da eşyanın hakikatini, varlığın ve insanın özünü kavrar. Yani inanan insanın manevi ve ilahî hakikatleri tadararak, yaşayarak elde ettiği irfan, onların 'maddî' ve 'manevî', 'zahir' ve 'bâtın' hayatının basamaklarını tırmandığı bir ilerleyiş, bir yükselme ve arınma yolu, kemale açılan bir kapıdır. İrfanla nefsini tanıyan insan, bir taraftan Allah'a, diğer taraftan da insanlara yaklaşır (Görmez, 2013:3).

Marifet ise Allah, insan ve âlemle ilgili özel ve kapsamlı bir bilgi demektir. İlmin karşıtı cehl, marifet ve irfanın karşıtı ise inkârdır. Marifet yaşanan, his ve duygu ile sezilen irfanî bilgi ve tanımayı ifade eder. Arifler ilk dönemlerden itibaren âlimlerin ulaştıkları bilgilerden farklı ve kendilerine has bir bilgiye sahip olduklarına inanmışlar ve bu bilgiyi "marifet", "irfan", "yakın" gibi yine kendilerine has terimlerle ifade etmişlerdir. Yine de esas itibarıyla marifet ve irfanın başlangıcı ilimdir. Nitekim arifler, "ilimsiz marifet muhal, marifetsiz ilim vebaldir" demişlerdir (Yılmaz, 2013:10) Zira irfan ehline göre marifet, kalp gözüyle ilahî gerçekleri görmek ve gönlü Hakk'a bağlamaktır. Nitekim Gazali marifete keşf ve ilhamdan başka bir yolla ulaşılamayacağını, marifetin hasıl olduğu yerin ise kalp olduğunu (Gazali, Gazâlî, 2000:III,11; 2000a:558.), sufilerin ilham yoluyla bilgi sahibi olduklarını, keşf, ilham ve ilm-i ledün kavramlarını da marifet yerine kullandıklarını belirtir (Gazâlî, 2000:IV,101,157;V,164.). Gazali marifeti de; "... Hz. Ebû Bekir'in imanı seviyesine yükselen kulun kalbine Allah'ın bıraktığı bir nurdur." (Gazâlî, 2000: I,78) diye tanımlar. Gazalî'ye göre, marifet, kalp Allah'ın nuru ile açılıp aydınlanmadıkça gerçekleşmez (Gazâlî, 2000:I,38;2000b:251). Gazalî, mükâşefe ilmi ile marifet kavramlarını aynı manada kullanır (Gazâlî, 2000:I,102;III,475;IV,34;V,31). Mükâşefe ilmîni ilimlerin en üstünü ve gayesinin de marifetullah olduğunu ifade eder (Gazâlî, 2000:I,78). Bu bilgi de ancak tevhidin hakikatini idrak etmekle, Hakk'ı bilmek ve tanımakla, nebevî hikmeti tatmak, yaşamakla mümkün olabilir. **Kulluğun başlangıcı marifet; yani Hakk'ı tanıyıp kendisini sayısız nimetlerle perverde kılan Rabb-ı müteali sevmek; nihayeti de kullukta fani olmaktır.** Ancak irfan geleneğinde esas amaç "marifetullah" denen özel bilgiye ulaşmaktır. (Yılmaz, 2013:10)

Marifet sahibi olan arifler, Kur'an ve sünneti farklı bir bakış açısıyla, hikmet nuruyla anlama ve yorumlamayla baş başa kalmış, bu anlama ve

yorumlamadan elde edilen anlayış, ariflere hem kendi gönüllerini, hem de başkalarının gönüllerini aydınlatma gibi bir sorumluluk yüklemiştir (Görmez, 2013:3).

2- İrfanın Kaynağı:

İslamî irfanın esas kaynağı Kur'an ve hadislerdir. Bu geleneği oluşturan Hz. Peygamber ve özellikle onun temsil ettiği manevi otoritedir. Hz. Peygamber (sav) tarafından temsil edilen bu manevi otorite, sevgi ve gönülden başka müeyyidesi bulunmayan bir gücü temsil etmektedir. Allah Rasulü, ashabının eğitiminde irfan merkezli bir yol takip etmekteydi. Mescid-i Nebi'nin mabet olma dışındaki en önemli fonksiyonlarından biri de manevi eğitim ve öğretim ile irfan mektebi olmasıydı. Allah Rasulü, inen ayetlerin ışığında dinin temel değerlerini öncelikle bilgi olarak ashabına talim eder, öğretir, ardından bu ibadet ve ahlak esaslarını benimseme noktasında örnek/model olarak tavır ve sohbetleriyle onları yönlendirirdi.

Bu mirası önce sahabe-i kiram, sonra tabiin, sonrasında ise diğer Müslümanlar ve ecdadımız almıştır. Atalarımız 1071'de Anadolu'ya ilayikelimetullah için gelmişlerdir (Kılıç, 2013:31). Bu nedendir ki Anadolu'da irfan geleneği bu manada çok zengindir. Bu toprakların büyük bilgelerin nefesiyle mayalanması ve tesirini kaybetmeden devam etmesindeki temel amil, kalbin, ilahî nurun yansıdığı bir ayna haline getirilmesi ve nefsanî arzuları dizginleyerek ruhun inkişafını sağlayan irfan geleneğini oluşturmaktır.

Hz. Peygamber (sav)'in 'üsve-i hasene' misyonunu yerine getirmeye çalışan Hoca Ahmet Yesevî, Yunus Emre, Mevlâna Celaleddin Rumi, Hacı Bektaş-ı Veli ve daha pek çok irfan mektebinin yetiştirdiği gönül erleri, yaşadıkları toplumlarda örnekliğin, muhabbetin, kardeşliğin, hoşgörünün, birlik ve beraberliğin sembolü olmuşlardır.

İrfan sahipleri arı duru imanları, sâlih amelleri ve nezaket, zarafet, vakar gibi erdem ve ahlak ilkeleriyle ince ruhlu gönül insanlarıdır. İrfan ehli edebi, yaşantısı, tefekkür derinliği, düşünce ufku ve kalp safiyetiyle gönül zenginliğine erişmiş, kalbi rikkat ve şefkat dolu kâmil müminlerdir.

İslam medeniyeti, ilme, irfana ve hakikat arayışına yaptığı vurgu ile yüzyıllar içerisinde pek çok gönül erini yetiştirmiş ve tarihsel süreçte bir "irfan geleneği" oluşmuştur.

Nübüvvet pınarından beslenen ve akıp giden zaman içinde safiyetini koruyarak günümüze kadar süzülüp gelen bu gelenek, Ahmet Yesevî, Mevlana Celaleddin Rumi, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre'leri ve isimleri bilinmeyen daha nice gönül insanlarını yetiştirmiştir. Kimi zaman da halk irfanına,

toplumun sağduyusuna, sevgi, saygı ve hoşgörüyü ilham kaynağı olmuştur (Salman, 2013:5).

Bu gelenek, bir bilinç geleneğidir, bu bilince ancak iman, akıl ve gönül birlikteliği ile varılabilir.

3- İrfan Geleneğinin Bazı Günümüz Problemlerine Çözüm Önerileri:

Günümüz toplumlarının yaşadığı kafa ve gönül karışıklığında, sahip olduğumuz zenginlikleri hatırlamak, maneviyat eksikliğiyle daralan gönüllerimize huzur ve sükûn verecek değerlerimizi yakından tanımak ve bir marifet yolculuğuna çıkmak için irfan mirasımızın yol göstericiliğine çok ihtiyacımız olduğu ortadadır.

İrfan mirasımızla günümüzde yaşanan sorunların bazılarının üstesinden nasıl gelinebilir? Ya da bu miras ve geleneği günümüz sorunlarında nasıl kullanabiliriz?

Öncelikle:

1- Maddenin kutsallaştırıldığı, mananın unutulmaya yüz tuttuğu, bilginin yegâne güç olarak görüldüğü, içinde bulunduğumuz XXI. yüzyılın şu günlerinde, eşyaya, maddeye ve bilgiye ibretli bir şekilde, basiretle bakmayı ön gören İslam irfanına ve medeniyet tasavvuruna her zamankinden daha fazla ihtiyacımız vardır. Çünkü İslam irfanı, maddeden manaya, kabuktan öze, zahirden bâtına, hükümden hikmete ulaştırmayı hedeflemektedir (Görmez, 2013:3). Bu yüce değerlere ulaşmanın öncelikli şartı ise kişinin kendini bilmesi ve tanınmasıdır. Zira “**Nefsini bilen Rabbini de bilir**” (Aclûnî,1405,II,262). Amellerini, şeytanı ve şeytanî tuzakları bilmekle, nefsin tanımayaya başlayan insan, ilim ve amel arasında kuracağı bağlarla irfanın en yüce mertebesi olan marifetullaha adım atar (Görmez, 2013:4). Öte yandan irfana talip olan arif, insanın hakikati, ruh, varlık ve âlem hakkındaki tasavvur ve tefekkürüyle de bu yüce gayeye ulaşmayı arzular. Zira arif olan ve hakikat peşinde koşan bir kimse her daim doğruluk, hakkaniyet, iyilik ve güzellik üzeredir.

2- Çağımızın oluşturduğu akıl, maddenin ötesine geçemediği, aşkın/müteal olanla bağ kuramadığında, düşünceleri ve bakış açısı hep tek yönlü, tek boyutlu olmaya devam etmiş, maddeyi, hayatın tek temel gerçeği, tek amacı olarak görmüş, onu ele geçirmek hırsıyla da sürekli âlemi ifsat etmiştir. Şayet insan kafasından ve hayatından Yüce ve Aşkın varlık mefhumu bir an silinmiş olsa, o anda, hemen hemen her şey hercümerç olur, anlamsız ve açıklanamaz hâle gelir. Bu durumda insanda ne doğru dürüst bir düşünce ne de ideali yakalayacak bir tasavvur kalır. Özden, manadan uzak “bilim” adı altında, kurtuluşu “sonsuz tesadüfler zincirinde bulmaya çalışan” aklın dünyası, mana fakiri, his yoksulu hâline gelir. Kendini fizik kanunları ve sosyal

ilkelerle/yasalarla sınırladığı için de ruhsuzlaşır, makineleşir, manevî-ruhî hiçbir dayanağı kalmaz. Aşkın ve Yüce olanı tanımadığı için de yapayalnız kalır ve cinnet geçirecek hale gelir.

İnsanın içinde yaşadığı dünyada güveneceği, zora düştüğünde yöneleceği, kendisinden yardım dileyeceği bir aşkın gücün olması fitratının gereğidir. Zira kul, Yaratıcıyı bildiği, tanıdığı nispette O'na güvenir, O'nu sever, O'ndan korkar, O'na ümitle bağlanır, O'na tevekkül eder, O'na rücu eder, O'nun zikriyle meşgul olur, O'na kavuşmayı özler, O'ndan hayâ eder, irfanı ve marifeti ölçüsünde de O'nu tazim eder. Böylece insanın hilkat gayesini ifade eden ayetin manası da tahakkuk etmiş olur.² Çünkü insanın bu dünyaya gelişinin gayesi ikbal, devlet ve makam beklentisi değil; Hakkı tanımak ve Hakk'a kul olmaktır (Yılmaz, 2013:10).

3- İnsanın bu günkü en önemli sorunlarından biri de kendine, özüne ve değerlerine yabancılaşmasıdır. İrfan ve marifet ise insana kendini tanımasını, bilmesini ve öze dönüşünü sağlar.

İrfan ve marifet, nefsin eğitilmesinin, ruhun arındırılmasının yanında maddi ve manevi, zahir ve bâtin hayatın basamaklarını tırmandığı bir ilerleme, yükselme ve arınma yolu, kemale açılan kapısıdır. Zira manevi hayat; içine iman, ibadet ve ahlak tohumlarının ekildiği bir tarla gibidir. Bu tarlanın mutlaka hikmet ve irfan çapası ile çapalanması; ibadet ve taat suyu ile sulanması gerekir. Hikmet ve irfan çapası ile çapalanmayan manevi hayatın, kısa zamanda yoz ayrık otlarıyla bozulacağından hiç şüphe yoktur. Yabani otların kendini sardığı bir tarlanın nasıl ki bütün fidanlarının sökülmesi gerekmiyor; aksine görülen yabani ve yoz otların temizlenmesi yeterli oluyorsa, manevi hayatımız da böyledir. Zaman zaman yıpranan manevi hayatın hikmet ve irfan çapasıyla çapalanması gerekir (Yılmaz, 2013:11)

İrfanla nefsin tanıyan insan, bir taraftan Allah'a, diğer taraftan insanlara yaklaşır, toplumda barış, sükûnet, gönül birliği ve huzuru sağlayan önemli bir amil olur. **Arifler mektebinin yetiştirdiği gönül erleri, içinde yaşadıkları topluma sevginin, kardeşliğin, hoşgörünün, birlik ve beraberliğin sembolü olmuşlardır (Görmez, 2013:4).**

4- Çağımızın en önemli sorunlarından birisi de tanrıtanımsızlık ve profanlıktır. Bu hal ise fitrata aykırıdır. Çünkü insana yön belirleyeceği bir nirengi noktası gerekir. Eğer insan böyle bir değişmez sabite bulamaz ise rüzgâr önündeki kuru yaprak misali savrulup durur. Kur'an'ın üzerinde sıklıkla durduğu "hevasını ilah edinen..." (Casiye 46/23) insan için en büyük hasım olarak görülen nefis engelinin nasıl aşılacağı meselesi de irfan geleneğinin gündemini oluşturmaktadır. Hâlbuki irfan ve marifet, hayatın olmazsa olmaz ilkesi olarak **Allah'ı tanımayı ve bilmeyi** ilke edinmektedir. Eski âlimler marifetullah ilmini en şerefli ilim olarak kabul ederler. Yeryüzüne insanın

² "Ben cin ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım..." Zariyat 51/ 56-57

gelme sebebi de Rabbini tanıyıp bilmesidir. Hiçbir ilim “Marifetullah”, (Allah’ı bilme) ilminden daha üstün bir ilim olamaz (Kılıç, 2013:33).

Sonuç olarak irfanî hayatın her aşamasındaki meslek gruplarına giydirmek gerekir. Ancak o zaman irfanî gelenek hayıtın içinde olur ve hayat bir anlam kazanır. Çünkü irfanî geleneğin ana gayesi, hedefi **inanç, ibâdet ve ahlakî mükemmellikleri** müminlerde gerçekleştirmek ve onları **kâmil bir insan** haline getirmektir. Gerçek manada Rabbini bilen insan din dışı, ahlak dışı, insanlık dışı davranışlarda bulunamaz.

Bibliyografya

Kur’an-ı Kerim,

el- Aclun, İsmail b. Muhammed, (1405). *Keşfu’l- Hafâi ve Müzîlü’l- İlbâs Ammâ’ İstehere Mine’l- Ehâdisi Alâ’s- Sineti’n- Nâsi*, Beyrut, (1-2).

Darimî, , Ebu Muhammed Abdîllah b. Abdîrrahman b. Fazl b. Behrem, *Sünenü’d- Dârimî*, Kahire,1386 H/1966 M. (1-2).

Gazalî, (2000a). el- Munkizü mine’d-dalâl, *Mecmûatü Resâil* içinde, Beyrut,

Gazali, (2000b). Faysalu’t-Tefrika beyne’l- İslâm ve’z-zendeka, (Mecmûatü Resâil içinde), Beyrut,

Gazâlî, (2000c). Ravzatu't-tâlibîn ve umdetü's-sâlikîn, Mecmûatü Resâil içinde, Beyrut,

Gazalî,(2000). İhyâu Ulûmi’d-din, I-V, Beyrut: Dâru Sadır,

Görmez, M. (2013). İrfan Geleneğimiz, *Diyanet*, Aylık Dergi, Ankara, Ağustos, Sayı 272

Kılıç, M.E. (2013). İrfan Geleneği Üzerine Söyleşi: Dr. Lamia Levent - Kâmil Büyüker, *Diyanet* aylık dergi, Ankara, Ağustos, sayı 272

Salman, Y. (2013). Editörden, *Diyanet* aylık dergi, Ankara, Ağustos, sayı 272

Tirmizî, (1382). Muhammed b. İsa, Sünen, Kahire, (1-5).

Yılmaz, H. K. (2013). İrfan Geleneği ve Marifet, *Diyanet* aylık dergi, Ankara, Ağustos sayı 272